

«ای خوانندگان قرآن! از خداوند بزرگ بترسید، بپرهیزید نسبت به کتابش که بردوش شما نهاده است، چرا که من مسئولم و شما هم مسئولید: من در برابر تبلیغ رسالت مسئولم، اما شما در برابر کتاب الله و سنت من که بر دوستان نهاده شده است».

تفسیر نمونه جلد ۱۴ صفحه ۵۲۶

آیه ۵۵

آیه و ترجمه

وعد الله الذین اءمنوا منکم و عملوا الصالحات لیستخلفنهم فی الارض کما استخلف الذین من قبلهم و لیمکنن لهم دینهم الذی ارتضی لهم و لیبذلنهم من بعد خوفهم اءمنا یعبدوننی لا یشرکون بی شیا و من کفر بعد ذلک فاولئک هم الفاسقون ۵۵

ترجمه :

۵۵ - خداوند به کسانی که از شما ایمان آورده‌اند و اعمال صالح انجام داده‌اند وعده می‌دهد که آنها را قطعاً خلیفه روی زمین خواهد کرد، همانگونه که پیشینیان را خلافت روی زمین بخشید. و دین و آئینی را که برای آنها پسندیده‌ها بر جا و ریشه‌دار خواهد ساخت و خوف و ترس آنها را به امنیت و آرامش مبدل می‌کند، آنچنانکه تنها مرا می‌پرستند و چیزی را برای من شریک نخواهند ساخت. و کسانی که بعد از آن کافر شوند فاسقند.

شاء نزول:

بسیاری از مفسران از جمله «سیوطی» در «اسباب النزول» و «طبرسی» در «مجمع البیان» و سید قطب در «فی ظلال» و «قرطبی» در تفسیر خود (با تفاوت مختصری) در شاء نزول این آیه چنین نقل کرده‌اند: «هنگامی که پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) و مسلمانان به مدینه هجرت کردند و انصار با آغوش باز آنها را پذیرا گشتند، تمامی عرب بر ضد آنها قیام کردند و آنچنان بود که آنها ناچار بودند اسلحه را

تفسیر نمونه جلد ۱۴ صفحه ۵۲۷

از خود دور نکنند، شب را با سلاح بخوابند و صبح با سلاح بر خیزند (و حالت آماده‌باش دائم داشته باشند) ادامه این حالت بر مسلمانان سخت آمد، بعضی این مطلب را آشکارا گفتند که تا کی این حال ادامه خواهد یافت؟ آیا زمانی فرا خواهد رسید که ما با خیال آسوده، شب استراحت کنیم و اطمینان و آرامش بر ما حکم فرما گردد، و جز از خدا از هیچکس نترسیم؟ آیه فوق نازل شد و به آنها بشارت داد که آری چنین زمانی فرا خواهد رسید».

تفسیر:

حکومت جهانی مستضعفان

از آنجا که در آیات گذشته، سخن از اطاعت و تسلیم در برابر فرمان خدا و پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) بود، آیه مورد بحث همین موضوع را ادامه داده و نتیجه این اطاعت را که همان حکومت جهانی است بیان می‌کند، و به صورت مؤکد می‌گوید: «خداوند به کسانی که از شما ایمان آورده‌اند و اعمال صالح انجام داده‌اند وعده می‌دهد که آنها را قطعا خلیفه روی زمین خواهد کرد، همانگونه که پیشینیان را خلافت روی زمین بخشید» (وعد الله الذین آمنوا منکم و عملوا الصالحات لیستخلفنهم فی الارض کما استخلف الذین من قبلهم).

«و دین و آئینی را که برای آنها پسندیده، به طور ریشه‌دار و پا بر جا در صفحه زمین مستقر سازد» (و لیمكن لهم دینهم الذی ارتضی لهم).
«و خوف و ترس آنها را، به امنیت و آرامش مبدل خواهد کرد» (و لیبدلنهم من بعد خوفهم امنا).

«و آنچنان می‌شود که تنها مرا می‌پرستند و چیزی را شریک من قرار

تفسیر نمونه جلد ۱۴ صفحه ۵۲۸

نخواهند داد» (یعبدوننی لا یشرکون بی شیئا).

مسلم است بعد از این سیطره حکومت توحید و استقرار آئین الهی و از میان رفتن هرگونه اضطراب و ناامنی و هرگونه شرک «کسانی که بعد از آن کافر شوند فاسقان واقعی آنها هستند» (و من کفر بعد ذلک فاولئک هم الفاسقون).

به هر حال از مجموع آیه چنین بر می‌آید که خداوند به گروهی از مسلمانان که دارای این دو صفت هستند ایمان و عمل صالح سه نوید داده است:

۱ - استخلاف و حکومت روی زمین.
۲ - نشر آئین حق به طور اساسی و ریشه‌دار در همه جا (که از کلمه «تمکین» استفاده می‌شود).
۳ - از میان رفتن تمام اسباب خوف و ترس و وحشت و ناامنی.
و نتیجه این امور آن خواهد شد که با نهایت آزادی خدا را بپرستند و فرمانهای او را گردن نهند و هیچ شریک و شبیهی برای او قائل نشوند و توحید خالص را در همه جا بگسترانند.
البته در نکته‌هایی که ذیلا بیان خواهیم کرد روشن می‌شود که این وعده الهی کی تحقق یافته و یا کی تحقق خواهد یافت؟!
نکته‌ها:

۱ - تفسیر جمله «کما استخلف الذین من قبلهم».
در این‌که این جمله اشاره به چه اشخاصی است که قبل از مسلمانان دارای خلافت روی زمین شدند؟ در میان مفسران گفتگو است:
بعضی آن را اشاره به آدم و داود و سلیمان دانسته‌اند چرا که قرآن در آیه ۳۰ سوره بقره درباره آدم می‌فرماید: انی جاعل فی الارض خلیفة: «من در زمین می‌خواهم خلیفه‌ای قرار دهم».

تفسیر نمونه جلد ۱۴ صفحه ۵۲۹

و در آیه ۲۶ سوره ص درباره «داود» می‌فرماید: یا داود انا جعلناک خلیفة فی الارض: «ای داود ما تو را خلیفه در روی زمین قرار دادیم».
و از آنجا که «سلیمان» به مقتضای آیه ۱۶ سوره نمل وارث حکومت داود بود، خلیفه در روی زمین شد.
اما بعضی دیگر مانند مفسر عالقدر «علامه طباطبائی» در المیزان این معنی را بعید شمرده است، زیرا تعبیر الذین من قبلهم را متناسب انبیاء ندانسته، چرا که در قرآن این تعبیر در مورد پیامبران به کار نرفته است، لذا آن را اشاره به امتهای پیشین که دارای ایمان و عمل صالح بودند و حکومت در روی زمین پیدا کردند می‌داند.
اما جمعی دیگر معتقدند که این آیه اشاره به بنی اسرائیل است، زیرا آنها با ظهور موسی (علیه السلام) و در هم شکسته شدن قدرت فرعون و فرعونیان مالک حکومت روی زمین شدند، چنانکه قرآن در آیه ۱۲۷ سوره اعراف

می فرماید: واورثنا القوم الذین کانوا یتضعفون مشارق الارض و مغاربها التي بارکنا فیها: «ما آن جمعیت مستضعف (مؤمنان بنی اسرائیل) را وارث مشارق و مغارب زمینی را که پر برکت کردیم قرار دادیم».

و نیز درباره همانها می فرماید: و نمکن لهم فی الارض: «ما اراده کرده ایم که قوم مستضعف (مؤمنان بنی اسرائیل) را در روی زمین تمکین دهیم» (و صاحب نفوذ و مسلط سازیم).

درست است که در میان بنی اسرائیل حتی در عصر موسی (علیه السلام) افراد ناباب و فاسق و حتی احیانا کافری بودند، ولی به هر حال حکومت بدست مؤمنان صالح بود (بنابراین ایرادی که بعضی از مفسران به این تفسیر کرده اند با این بیان دفع می شود) تفسیر سوم نزدیکتر به نظر می رسد.

تفسیر نمونه جلد ۱۴ صفحه ۵۳۰

۲- این وعده الهی از آن کیست؟

در آیه خواندیم خدا وعده حکومت روی زمین و تمکین دین و آئین و امنیت کامل را به گروهی که ایمان دارند و اعمالشان صالح است داده است اما در اینسکه منظور از این گروه از نظر مصداقی چه اشخاصی است؟ باز در میان مفسران گفتگو است:

بعضی آن را مخصوص صحابه پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) دانسته اند که با پیروزی اسلام در عصر پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) صاحب حکومت در زمین شدند (البته منظور از «ارض» تمام روی زمین نیست بلکه مفهومی است که بر جزء و کل صدق می کند).

بعضی دیگر اشاره به حکومت خلفای چهار گانه نخستین. و بعضی مفهوم آن را چنان وسیع دانسته اند که این وعده را شامل تمام مسلمانانی که دارای این صفتند می دانند.

و گروهی آن را اشاره به حکومت مهدی (علیه السلام) می دانند که شرق و غرب جهان در زیر لوای حکومتش قرار می گیرید، و آئین حق در همه جا نفوذ می کند و ناامنی و خوف و جنگ از صفحه زمین بر چیده می شود، و عبادت خالی از شرک برای جهانیان تحقق می یابد.

بدون شک آیه شامل مسلمانان نخستین می شود و بدون شک حکومت مهدی (علیه السلام) که طبق عقیده عموم مسلمانان اعم از شیعه و اهل تسنن

سراسر روی زمین را پر از عدل و داد می کند بعد از آنکه ظلم و جور همه جا را گرفته باشد مصداق کامل این آیه است، ولی با این حال مانع از عمومیت و گسترده‌گی مفهوم آیه نخواهد بود. نتیجه اینکه در هر عصر و زمان پایه‌های ایمان و عمل صالح در میان مسلمانان مستحکم شود، آنها صاحب حکومتی ریشه‌دار و پر نفوذ خواهند شد.

و اینکه بعضی می‌گویند: کلمه «ارض» مطلق است و تمام روی زمین را شامل می‌شود و این منحصرأ مربوط به حکومت مهدی (ارواحنا له الفداء) است

تفسیر نمونه جلد ۱۴ صفحه ۵۳۱

با جمله «کما استخلف...» سازگار نیست زیرا خلافت و حکومت پیشینیان مسلمان در تمام پهنه زمین نبود. بعلاوه شائن نزول آیه نیز نشان می‌دهد که حداقل نمونه‌ای از این حکومت در عصر پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) برای مسلمانان (هر چند در اواخر عمر آنحضرت) حاصل شده است.

ولی باز تکرار می‌کنیم که محصول تمام زحمات پیامبران، و تبلیغات مستمر و پیگیر آنها، و نمونه اتم حاکمیت توحید و امنیت کامل و عبادت خالی از شرک در زمانی تحقق می‌یابد که مهدی آن صلاله انبیاء و فرزند پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله و سلم) ظاهر شود، همان کسی که همه مسلمانان این حدیث را درباره او از پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) نقل کرده‌اند: لو لم یبق من الدنیا الا یوم لطول الله ذلک الیوم حتی یلی رجل من عترتی، اسمہ اسمی، یملا الارض عدلا و قسطا کما ملئت ظلما و جورا:

«اگر از عمر دنیا جز یک روز باقی نماند خداوند آن یک روز را آنقدر طولانی می‌کند تا مردی از دودمان من که نامش نام من است حاکم بر زمین شود، و صفحه زمین را پر از عدل و داد کند، آنگونه که از ظلم و جور پر شده باشد».

جالب اینکه: مرحوم طبرسی در ذیل آیه می‌گوید: از اهل بیت پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) این حدیث نقل شده است: «انها فی المهدی من آل محمد»: «این آیه درباره مهدی آل محمد (صلی الله علیه و آله و سلم) می‌باشد».

در تفسیر «روح المعانی» و بسیاری از تفاسیر شیعه از امام سجاد

(علیه السلام) چنین نقل شده است که در تفسیر آیه فرمود: هم و الله شیعتنا اهل البيت، يفعل الله

تفسیر نمونه جلد ۱۴ صفحه ۵۳۲

ذلک بهم علی یدی رجل منا، و هو مهدی هذه الامة، یملا الارض عدلا و قسطا كما ملئت ظلما و جورا، و هو الذی قال رسول الله (صلی الله علیه و آله و سلم) لو لم یبق من الدنیا الا یوم...: «آنها به خدا سوگند شیعیان ما هستند، خداوند این کار را برای آنها به دست مردی از ما انجام می دهد که مهدی این امت است، زمین را پر از عدل و داد می کند آنگونه که از ظلم و جور پر شده باشد، و هم او است که پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) در حق وی فرموده: اگر از عمر دنیا جز یک روز باقی نماند...».

همانگونه که گفتیم این تفسیرها به معنی انحصار معنی آیه نیست، بلکه بیان مصداق کامل است، منتها چون بعضی از مفسران همچون «آلوسی» در روح المعانی به این نکته توجه نکرده اند این احادیث را مردود شناخته اند. «قرطبی» مفسر معروف اهل تسنن از «مقداد بن اسود» چنین نقل می کند که از رسول خدا (صلی الله علیه و آله و سلم) شنیدم فرمود: ما علی ظهر الارض بیت حجر و لا مدر الا ادخله الله کلمة الاسلام: «بر روی زمین خانه ای از سنگ یا گل باقی نمی ماند مگر اینکه اسلام در آن وارد می شود» (و ایمان و توحید در سر تا سر روی زمین نفوذ می کند).

برای توضیح بیشتر پیرامون حکومت مهدی (علیه السلام) و مدارک مشروح و مستدل آن در کتب علمای سنت و شیعه به جلد ۷ تفسیر نمونه صفحه ۳۷۲ تا ۳۸۹ ذیل آیه ۳۳ سوره توبه مراجعه فرمائید.

۳ - هدف نهائی، عبادت خالی از شرک است
جمله «یعبدوننی لا یشرکون بی شیئا» چه از نظر ادبی، حال باشد و چه «غایت» مفهومش این است که هدف نهائی فراهم آمدن حکومت عدل

تفسیر نمونه جلد ۱۴ صفحه ۵۳۳

و ریشه دار شدن آئین حق و گسترش امن و آرامش همان استحکام پایه های عبودیت و توحید است، که در آیه دیگر قرآن به عنوان هدف آفرینش ذکر شده است: و ما خلقت الجن و الانس الا لیعبدون: «من جن و انس را

نیافریدم مگر به خاطر اینکه مرا عبادت کنند» (زاریات - ۵۶) عبادتی که مکتب عالی تربیت انسانها و پرورش دهنده روح و جان آنها است، عبادتی که خدا از آن بی نیاز و بندگان برای پیمودن راه تکامل و ترقی سخت به آن نیازمندند.

بنابراین در بینش اسلامی بر خلاف بینشهای مادی که هدفش در آخرین مرحله رفاه و برخورداری از یک زندگی مادی در سطح عالی است، هرگز چنین چیزی را هدف خود قرار نمی دهد، بلکه حتی زندگی مادی هم در صورتی ارزش دارد که وسیله ای در نیل به آن هدف معنوی گردد. منتهای توجه به این نکته لازم است که عبادت خالی از هر گونه شرک و نفی هر گونه قانون غیر خدا و حاکمیت اهواء، جز از طریق تاءسیس یک حکومت عدل امکان پذیر نیست.

ممکن است با استفاده از تعلیم و تربیت و تبلیغ مستمر گروهی را متوجه حق نمود ولی تعمیم این مسأله در جامعه انسانی جز از طریق تاءسیس حکومت صالحان با ایمان امکان پذیر نیست، به همین دلیل انبیاء بزرگ همتشان تشکیل چنین حکومتی بوده، مخصوصاً پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله وسلم) در نخستین فرصت ممکن یعنی به هنگام هجرت به مدینه اقدام به تشکیل نمونه ای از این حکومت کرد.

از اینجا نیز می توان نتیجه گرفت که چنین حکومتی تمام تلاشها و کوششهایش از جنگ و صلح گرفته تا برنامه های آموزشی و فرهنگی و اقتصادی و نظامی، همه در مسیر بندگی خدا، بندگی خالی از هر گونه شرک است.

تفسیر نمونه جلد ۱۴ صفحه ۵۳۴

ذکر این نکته نیز لازم است که معنی حکومت صالحان و تمکین آئین حق و عبادت خالی از شرک این نیست که در چنان جامعه ای هیچ گنهگار و منحرفی وجود نخواهد داشت، بلکه مفهومی است که نظام حکومت در دست مؤمنان صالح است، و چهره عمومی جامعه خالی از شرک، و گر نه مادام که انسان دارای آزادی اراده است ممکن است در بهترین جوامع الهی و انسانی احیاناً افراد منحرفی وجود داشته باشد (دقت کنید).

و اقيموا الصلوة و اتوا الزکوة و اطيعوا الرسول لعلکم ترحمون ۵۶
لا تحسبن الذين كفروا معجزين في الارض و ماوئهم النار و لبئس المصير ۵۷
ترجمه :

۵۶ - و نماز را بر پا دارید و زکات را بدهید و رسول (خدا) را اطاعت کنید تا مشمول رحمت (او) شوید.

۵۷ - گمان نبر کافران می توانند از چنگال مجازات الهی، در زمین فرار کنند، جایگاه آنها آتش است و چه بد جایگاهی است؟!

تفسیر:

فرار از چنگال مجازات او ممکن نیست!

در آیه گذشته وعده خلافت روی زمین به مؤمنان صالح داده شده بود و این دوآیه، مردم را برای فراهم کردن مقدمات این حکومت بسیج می کند، در ضمن نفی موانع بزرگ را نیز خودش تضمین می نماید، در حقیقت یکی از این دو آیه در صدد بیان مقتضی است و آیه دوم نفی موانع. نخست می گوید: «نماز را بر پا دارید» (و اقيموا الصلوة). همان نمازی که رمز پیوند خلق با خالق است، و ارتباط مستمر آنها را با خدا تضمین می کند، و میان آنها فحشاء و منکر حائل می شود. «و زکات را ادا کنید» (و اتوا الزکاة)

همان زکاتی که نشانه پیوند با «خلق خدا» است، و وسیله مؤثری برای کم کردن فاصله ها، و سبب استحکام پیوندهای عاطفی است. و به طور کلی «در همه چیز مطیع فرمان رسول باشید» (و اطيعوا الرسول). اطاعتی که شما را در خط مؤمنان صالح که شایسته حکومت بر زمینند قرار می دهد. «تا در پرتو انجام این دستورات مشمول رحمت خدا شوید» (لعلکم ترحمون). و شایسته پرچمداری حکومت حق و عدالت. و اگر فکر می کنید ممکن است دشمنان نیرومند لجوج در این راه سنگ

بیندازند و مانع تحقق وعده الهی شوند، چنین امری امکان پذیر نیست، چرا که قدرت آنها در برابر قدرت خدا ناچیز است، بنابراین «گمان نبر که افراد کافر می توانند از چنگال مجازات الهی در پهنه زمین فرار کنند» (لا تحسبن الذین کفروا معجزین فی الارض).

نه تنها در این دنیا از مجازات خدا مصون نیستند بلکه در آخرت جایگاهشان آتش است و چه بد جایگاهی است (و ما واهم النار و لبئس المصیر). «معجزین» جمع «معجز» از ماده «اعجاز» به معنی ناتوان ساختن است و از آنجا که گاه انسان در تعقیب کسی است و او از دستش فرار می کند و هر چه کوشش می نماید به او دسترسی پیدا نمی کند و از قلمرو قدرتش بیرون می رود، و این امر او را ناتوان می سازد لذا کلمه «معجز» گاه در همین معنی استعمال می شود و آیه فوق نیز اشاره به همین معنی است و مفهومی این است که شما نمی توانید از قلمرو قدرت خدا بیرون روید.

تفسیر نمونه جلد ۱۴ صفحه ۵۳۷

آیه ۵۸ - ۶۰

آیه و ترجمه

یا ایها الذین آمنوا لیستذنکم الذین ملکت ائیمنکم و الذین لم یبلغوا الحلم منکم ثلاث مرت من قبل صلوۃ الفجر و حین تضعون ثیابکم من الظهیرة و من بعد صلوۃ العشاء ثلاث عورت لکم لیس علیکم و لا علیهم جناح بعدهن طوفون علیکم بعضکم علی بعض کذلک یبین الله لکم الایت و الله علیم حکیم ۵۸

و اذا بلغ الاطفال منکم الحلم فلیستذنوا کما استذن الذین من قبلهم کذلک یبین الله لکم ائیته و الله علیم حکیم ۵۹
و القواعد من النساء الّتی لا یرجون نکاحا فلیس علیهن جناح ان یضعن ثیابهن غیر متبرجت بزینة و ان یرجعن خیر لهن و الله سمیع علیم ۶۰

تفسیر نمونه جلد ۱۴ صفحه ۵۳۸

ترجمه :

۵۸ - ای کسانی که ایمان آورده اید باید بردگان شما و همچنین کودکانتان که به حد بلوغ نرسیده اند در سه وقت از شما اجازه بگیرند: قبل از نماز فجر، و در

نیمروزهنگامی که لباسهای (معمولی) خود را بیرون می آورید، و بعد از نماز
عشاء، این سه وقت خصوصی برای شما است، اما بعد از این سه وقت گناهی بر
شما و بر آنها نیست (که بدون اذن وارد شوند) و بر گرد یکدیگر طواف کنید (و
با صفا و صمیمیت به یکدیگر خدمت نمائید) اینگونه خداوند آیات را برای شما
تبیین می کند و خداوند عالم و حکیم است.

۵۹- و هنگامی که اطفال شما به سن بلوغ رسند باید اجازه بگیرند، همانگونه
که اشخاصی که پیش از آنها بودند اجازه می گرفتند، اینچنین خداوند آیاتش
را برای شما تبیین می کند و خدا عالم و حکیم است.

۶۰- و زنان از کار افتاده ای که امید به ازدواج ندارند گناهی بر آنها نیست
که لباسهای (روئین) خود را بر زمین بگذارند به شرط اینکه در برابر مردم خود
آرائی نکنند و اگر خود را بپوشانند برای آنها بهتر است. و خداوند شنوا و دانا
است.

تفسیر:

آداب ورود به جایگاه خصوصی پدر و مادر

بعد

افرت

قبل